

Φώτης Κιλίπρης

ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΤΕΣ ΕΜΠΟΡΟΙ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΑΡΙΑΣ (18ος-19ος αιώνας)

Η Μοσχόπολη απετέλεσε κατά τον 17ο και 18ο αιώνα, μαζί με άλλες βλαχόφωνες πολιτείες του βόρειου Ελληνικού χώρου (Μέτσοβο-Συρράκο-Καλαρρύτες), υπόδειγμα οικονομικής και κατ' επέκταση πολιτισμικής ανάπτυξης με ακτινοβολία σε όλο τον χώρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης της τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η οικονομική της ανάπτυξη βασίστηκε σε παράγοντες, όπως τα ειδικά προνόμια που κατά καιρούς απέσπασε από την Πύλη, την κτηνοτροφία και μεταποίηση, κυρίως όμως στις σημαντικές εμπορικές δραστηριότητες που ανέπτυξε με τα τότε εμπορικά κέντρα της εποχής και ιδιαίτερα με τη Βενετία.

Τα ειδικά προνόμια

Το σύνολο σχεδόν των βλαχόφωνων οικισμών του βορείου Ελληνικού χώρου τελεί ήδη από τους χρόνους του Μουράτ του Α' και του Βαγιαζήτ του Β' (1481-1512) σε προνομιούχο καθεστώς ανεξαρτησίας, κάτω από την αιγίδα της βασιλομήτορος (βαλιδέ σουλτάνα), έναντι σχετικά μικρού φόρου υποτελείας. Έτσι συναντάμε χωριά του ανατολικού Ζαγορίου, όπως Καλαρρύτες, Μέτσοβο, Συρράκο, αλλά και 45 με 50 χωριά του Βορείου Μαλακάσιου να διατελούν κάτω από την αιγίδα της βαλιδέ σουλτάνας απολαμβάνοντας ιδιαίτερα προνόμια¹. Τα προνόμια αυτά ήταν: α) δεν υπάγονταν σε καμιά επαρχιακή αρχή, β) αυτονομούντο και αυτοδιοικούντο από δημοτικούς άρχοντες που εκλέγονταν με αρμοδιότητες δικαστικές ακόμη και δημοτικής αστυνομίας, γ) απαγορευόταν αυστηρά η είσοδος Τούρκου στην πόλη, εκτός εξαιρετικών περιπτώσεων².

Έναντι αυτών των Προνομίων η κοινότητα όφειλε να αποδίδει τους καθιερωμένους φόρους την πρώτη Μαρτίου κάθε έτους, δηλαδή τον φόρο υποτελείας (μουκατά), τον φόρο προβάτων (τζελέπ) και τον προσωπικό φόρο (τζιζιεγκεμπράμ). Οι δύο πρώτοι φόροι αποδίδονταν στον επίτροπο-αντιπρόσωπο της Βασιλομήτορος, ο δε

1. William Martin Leake, *Travels in Northern Greece*, τ. Ι, London 1835, σ. 277.

2. Εάν κατεπείγουσα ανάγκη, π.χ. αυτοψία πτώματος από φόνο, υποχρέωνε την είσοδο οθωμανού υπαλλήλου, αυτός όφειλε να αποχωρήσει το συντομότερο τινάζοντας μάλιστα στα όρια της πόλης τη σκόνη των ποδιών του και του αλόγου του, Ιωακείμ Μαρτινιανού Επισκόπου Ξάνθης, *Μοσχόπολις 1390-1930*, Θεσσαλονίκη 1957, σ. 82.

τελευταίος στον υπάλληλο-εκπρόσωπο του Σουλτάνου.

Αυτόνομη και αυτοδιοίκητη η Μοσχόπολη διατελεί σχέσεις επισήμους με το οθωμανικό κράτος μόνο με τον εκάστοτε βοεβόδα της Βασιλομήτορος, κατά δεύτερο λόγο με τον δερβεντάτ νάζιρή, του επιτετραμμένου δηλαδή των οδοφυλακών και της ασφάλειας της περιοχής· τυπικές δε μόνον σχέσεις με την επιτόπια επαρχιακή διοίκηση της Κορυτσάς, τον μουσελίμη³.

Κάτω από τις προϋποθέσεις αυτές ήταν φυσικό να καλλιεργηθεί στη Μοσχόπολη πνεύμα ελεύθερο και ανεξάρτητο, σαν αυτό που αργότερα ο Άγγλος περιηγητής William M. Leake θα θαυμάσει σε όλους τους βλαχόφωνους του ελληνικού χώρου, σημειώνοντας μάλιστα ότι οι βλάχοι διατήρησαν κατά ένα αξιοσημείωτο τρόπο το αρχαίο πνεύμα της ανεξαρτησίας για το οποίο οι Έλληνες υπήρξαν τόσο αξιόλογοι⁴.

Κτηνοτροφία

Η σημαντικότερη οικονομική δραστηριότητα κατά τον 17ο και 18ο αιώνα για ολόκληρο τον ορεινό χώρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης ήταν η κτηνοτροφία⁵. Η Μοσχόπολη απετέλεσε από πολύ παλιά (15ος αιώνας) τον ιδανικό χώρο ανάπτυξης της δραστηριότητας αυτής. Υψηλά οροπέδια (1200m υψόμετρο), υπήνεμα και με επαρκείς βοσκές μέρη, άφθονα νερά, πλήθος δασών με ξυλεία καύσιμη και οικοδομήσιμη⁶. Το καλοκαίρι τα υψώματα του Ζιόμορι, του Στρούγγου και της Σπινζουράτας γεμίζουν από κοπάδια, ενώ το χειμώνα κατεβαίνουν στα χειμαδιά τους, στο Μπεράτι και στον κάμπο της Μουζακιάς. Ονομαστοί κτηνοτρόφοι αναφέρονται, όπως ο Νικ. Πλάχας, ο Δημ. Βαλαούρης, οι αδελφοί Φούντου⁷.

Οικοτεχνία-Βιοτεχνία

Η κτηνοτροφική δραστηριότητα είναι αυτή η οποία δίνει κύρια την πρώτη ύλη για την ανάπτυξη της οικοτεχνίας και βιοτεχνίας στη Μοσχόπολη. Το μαλλί και τα δέρματα επεξεργάζονται και δίνουν προϊόντα όχι μόνο για την τοπική κατανάλωση, αλλά και για εξαγωγή. Τα προϊόντα αυτής της επεξεργασίας είναι: σαγιάκι (ύφασμα μάλλινο πλεγμένο στον αργαλειό) χοντρό για ναυτικές κάπες, αλλά και λεπτότερο για κάθε άλλη σχετική χρήση, σκεπάσματα, ονομαστοί τάπητες της Μοσχόπολης, βελόντες, δέρματα αρνιών κατεργασμένα ή ακατέργαστα, μάλλινες κλωστές. Η οικοτεχνία όμως και βιοτεχνία παράγει και προϊόντα από πρώτη ύλη που εισάγεται. Τέτοια προϊόντα είναι το κερύ, το μετάξι αλλά και τα ονομαστά προϊόντα αργυροχρυσο-

3. Ιωακ. Μαρτινιανού, *ό.π.*, σ. 86.

4. W. M. Leake, *ό.π.*, σσ. 276-277.

5. Βάσω Ρόγκου, «Η ορεινή πόλη της κτηνοτροφίας πόλη της Υπαίθρου. Τρία Ηπειρωτικά παραδείγματα: Μοσχόπολη, Μέτσοβο, Συρράκο», *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας «Νεοελληνική Πόλη, Οθωμανικές κληρονομίες και Ελληνικό Κράτος*, τ. Α', Αθήνα 1985, σσ. 75-82.

6. Ιωακ. Μαρτινιανού, *ό.π.*, σ. 77.

7. Θεόδωρ. Γεωργιάδης, *Μοσχόπολις*, Αθήνα 1973, σ. 111.

χοΐας, την τέχνη της οποίας συναντάμε και αργότερα στους Μοσχοπολίτες της Διασποράς. Τα προϊόντα αυτά μεταφέρονται χάρις στους εμπόρους Μοσχοπολίτες με τα καραβάνια και τους περίφημους κυρατζήδες⁸ (αγωγιάτες) της Μοσχόπολης στο λιμάνι του Δυρραχίου για εξαγωγή προς τη Βενετία, όπως και στις υπόλοιπες αγορές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Αυστροουγγαρίας.

Εμπόριο

Η κύρια αιτία ανάπτυξης της Μοσχόπολης ήταν το εμπόριο. Μέχρι και την πρώτη μεγάλη καταστροφή της πόλης, το 1769, είναι σημαντικοί οι εμπορικοί δεσμοί της με τη Βενετία. Οι Μοσχοπολίτες έμποροι είναι ονομαστοί. Τους συναντάμε στα αρχεία των Βενετσιάνων προξένων από τα τέλη του 17ου αιώνα, αλλά και στα αρχεία των πόλεων της Αυστροουγγαρίας, όπου εγκαθίστανται μετά τις αλλεπάλληλες καταστροφές της πόλης, το 1769 και το 1788.

Οι Μοσχοπολίτες και το Εμπόριο με τη Βενετία

Η πρώτη μνεία για εμπόρους Μοσχοπολίτες γίνεται το 1699 στα επίσημα αρχεία του Υπουργείου των Εξωτερικών της Γαλλίας. Ο Comte, πρόξενος της Γαλλίας στο Δυρράχιο, αποστέλλει επιστολή με ημερομηνία 8 Φεβρουαρίου 1699 στον Υπουργό της Γαλλίας κόμη του Pontchartrain, στην οποία περιγράφει τις εμπορικές σχέσεις των πόλεων της Μακεδονίας, Ηπείρου και Αλβανίας με τη Βενετία κατά το τέλος του 17ου αιώνα. Ο πρόξενος στην επιστολή του αναφέρει ότι υπάρχουν εκατό έμποροι, *Τούρκοι και Έλληνες*, εγκατεστημένοι στη Βλαχία, τη Σκόδρα, το Ελβασάν, τη Μοσχόπολη, τη Σιάτιστα, τα Ιωάννινα και τη Θεσσαλονίκη, οι οποίοι διενεργούν εμπόριο με τη Βενετία, έχοντας σ' αυτήν αντιπροσώπους τους: τον Κωπτόνη, τον Γεώργιο Κούμανο, τον Σταματέλο, τον Καραγιάννη, τον Ιωάννη Βελλαή, τον Μιχαήλ Περούλη, τον Ιωάννη Ιερώνυμο, όλους Έλληνες (*tous de la nation grecque*), όπως αναφέρει. Οι έμποροι των πόλεων αυτών της Μακεδονίας, Ηπείρου και Αλβανίας φορτώνουν κάθε χρόνο για τη Βενετία 3000 κουϊντάλια (*quintax*) κεριού, 1500 κουϊντάλια επεξεργασμένου μαλλιού (*laine fine*), δέρματα της Κορδούης (*cordouan*), μετάξι και ακατέργαστα επίσης δέρματα. Εισάγουν δε ως αντάλλαγμα 1500 τεμάχια τσόχας της Βενετίας (*draps de Venise*), 300 κομμάτια τσόχες μάλλινες (*loundres*). Τα δε πλοία που χρησιμοποιούν για τη μεταφορά των εμπορευμάτων τους είναι γαλλικά, ολλανδικά, αγγλικά και της Ραγούζας⁹.

Σε δύο επιστολές του 1706 (25 και 30 Απριλίου) του Pietro Roza, προξένου της Βενετίας στο Δυρράχιο, προς τον Βενετό πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη Giustiniαν γίνεται μνεία για κάποιον Ιωάννη Κώστα Ζουπάν από τη Μοσχόπολη (*Gianni*

8. Μερικά ονόματα περίφημων κυρατζήδων είναι αυτά του Αναστασίου Δήμζα, Γεωργίου και Τάκη Μούρα, Νικολάου Στήρια. Βλ. Θεοφρ. Γεωργιάδη, *ό.π.*

9. V. Papahagi, «Atomâniî Moscopoleni și Comerțul venețian în secole al XVII –lea și et XIII– lea» *Ηπειρωτικά Χρονικά* 9 254-255 και 10 270-288.

Costa Zoupan da Moscopoli)¹⁰. Στα ίδια αρχεία σώζεται σε ιταλική μετάφραση από τα ελληνικά μια επιστολή με ημερομηνία 26 Ιουνίου 1706, την οποία απευθύνουν οκτώ έμποροι από τη Μοσχόπολη προς τον πρόξενο Pietro Roza. Οι έμποροι αυτοί είναι ο Γεώργιος Γίρας, Δημήτρης Γεωργίου, Σίμος Γεωργίου, Θεόδωρος Αδάμη Παπάς, Κώστας Θεοδώρου, Γεώργιος Θεοδώρου, Αντώνιος Γίρας, Αδάμης Γεωργίου Γίρας¹¹. Μέσω της επιστολής αυτής φαίνονται οι ισχυροί εμπορικοί δεσμοί της Μοσχόπολης με τη Γαληνοτάτη Δημοκρατία. Αλλά και άλλες επιστολές που ακολουθούν δείχνουν όχι μόνο τους ισχυρούς δεσμούς, αλλά περιγράφουν και προβλήματα που αντιμετωπίζει το εμπόριο στο λιμάνι του Δυρραχίου προς τη Βενετία. Για παράδειγμα, σε άλλη επιστολή τους με ημερομηνία 7 Οκτωβρίου 1706, οι χριστιανοί έμποροι της Σιάτιστας και Μοσχόπολης μαζί με τους Μουσουλμάνους εμπόρους του Ελβασάν παραπονιούνται προς τον Βενετό πρόξενο ότι οι *Cinque Savi alla Mercanzia*, η επιτροπή δηλαδή των πέντε αρχόντων υπευθύνων για το εμπόριο, απαιτεί φόρο 2% επί των εμπορευμάτων της, φόρο όμως που δεν πληρώνουν οι έμποροι της Σκόδρας. Ο δε πρόξενος προσπαθεί να τους πείσει ότι η επιτροπή ζητά αυτόν τον φόρο από όλους τους εμπόρους και ότι αν δεν τον έχουν πληρώσει αυτόν οι έμποροι της Σκόδρας, μόνο σε κάποιο λάθος μπορεί να οφείλεται. Στην ίδια επιστολή προς την Επιτροπή, ο Roza δηλώνει ότι καταβάλλει κάθε προσπάθεια να πείσει τους εμπόρους να χρησιμοποιούν για τις μεταφορές τους τα βενετικά πλοία και όχι αυτά των Δουλτσινωτών¹².

Απ' ό,τι φαίνεται στις επιστολές του προξένου, οι Δουλτσινωτές αυτοί πρέπει να δημιουργούν διάφορα προβλήματα στο Δυρράχιο και στους ίδιους τους Μοσχοπολίτες εμπόρους, οι οποίοι όμως Μοσχοπολίτες, κατά τον Roza, παρουσιάζουν μια αξιοθαύμαστη αλληλεγγύη. Σε επιστολή του με ημερομηνία 5 Οκτωβρίου 1709 προς τον πρεσβευτή του στην Κωνσταντινούπολη, τον Alvise Mocenigo, αναφέρει ότι κάποιος Δουλτσινωτής ονόματι Reis Mehemet Bechria αποπειράθηκε να σκοτώσει τον πλοίαρχο Luca Isonich, ανεπιτυχώς. Ο Isonich προτίμησε να μη μηνύσει τον κακοποιό στον τοπικό καδή (δικαστή), γιατί έπρεπε να πληρώσει, όπως αναφέρει ο πρόξενος, δώδεκα τζεκίνια (*dieci zechini*), δέκα για τον εαυτό του και δύο για τον βοηθό του, ώστε να συνταχθεί το πρωτόκολλο (προφανώς μήνυση), το οποίο έπρεπε να αποσταλεί στον Βενετό πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη και κατόπιν στον Βεζύρη. Στη συνέχεια της επιστολής του ο Roza προσθέτει ότι δεν συμβαίνει το ίδιο με τους «Έλληνες της Μοσχόπολης» (*Greci di Moscopoli*), οι οποίοι εμπνέουν μεγάλο φόβο στους Τούρκους λόγω της αλληλεγγύης τους, και διότι καταβάλλουν από κοινού τα αναγκαία χρήματα για να πετύχουν την τιμωρία αυτών που θα έχουν το θάρρος να τους κάνουν κακό¹³.

10. V. Papahagi, *ό.π.* (Archivio di stato di Venezia: Bailo di Constantinopoli filza 127 Letter ecc.)

11. Bailo K. V. Giustinian (1703-1709) στον ίδιο φάκελλο.

12. V. Papahagi, *ό.π.* (Archivio di stato di Venezia, Cinque Savi alla Mercanzia, filza 661, lettere di Consoli, Durazzo 1700-1711).

13. *Ό.π.* (Archivio di stato di Venezia: Bailo di Constantinopoli, filza 130, lettere Ecc., Bailo Kv. Alvise Mocenigo 1709-1714).

Ένας άλλος έμπορος από τη Μοσχόπολη, ο Δημήτριος Μπιζούκας, άνθρωπος που απ' ό,τι φαίνεται έχει μεγάλη επιρροή, συμβουλεύει τον Πασά των Τυράνων Beglierbei να μην υποχωρεί στις «κολακίες» των Δουλτσινιωτών και να μην τους αφήνει ατιμώρητους. Αφήνει δε αιχμές, όπως τουλάχιστον φαίνεται στην επιστολή του Roza με ημερομηνία 3 Απριλίου 1711, ότι η Πύλη θα του επιβάλλει αυστηρή τιμωρία για τυχόν ολιγωρία του. Απ' ό,τι δείχνουν τα στοιχεία ο Δημήτριος Μπιζούκας και άλλος ένας ακόμη Μοσχοπολίτης, ο Ιωάννης Παππάς, είναι από τους εμπόρους που εμπνέουν μεγάλη εμπιστοσύνη στον Pietro Roza.

Η αλληλογραφία του Βενετού προξένου στο Δυρράχιο, μέσα από την οποία απτλούμε στοιχεία για τους Μοσχοπολίτες εμπόρους, διακόπτεται για τέσσερα χρόνια λόγω του Τουρκο-Ενετικού Πολέμου (1714-1718). Η αλληλογραφία ξεκινά πάλι μετά την ειρήνη του Πασσάροβιτς (1718). Ο Roza, σε επιστολή του προς τον πρέσβη του στην Κωνσταντινούπολη με ημερομηνία 25 Οκτωβρίου 1719, κάνει μνεία και για έναν άλλο ονομαστό Μοσχοπολίτη έμπορο, τον Γεώργιο Βρετό (*Giorgio Vreto*). Τον Βρετό συνιστά ο Roza για τη θέση του διερμηνέα στο προξενείο της Βενετίας στο Δυρράχιο. Παρακαλεί δε τον πρέσβη Carlo Ruzzini να φροντίσει να εκδοθεί το αντίστοιχο βεράτιο διερμηνέα (*barrato di dragoman*), γιατί, όπως υπογραμμίζει, ο Γεώργιος Βρετός είναι ικανός και αφοσιωμένος στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία (*Repubblica Serenissima*)¹⁴.

Την περίοδο αυτή πρέπει να είναι εξαιρετικά καλές οι σχέσεις των Μοσχοπολιτών με τον Βενετό πρόξενο, αφού ο ίδιος επανειλημμένα συστήνει εμπόρους προς τον πρέσβη του στην Κωνσταντινούπολη: τον Μιχαήλ Γεωργίου¹⁵, τον Αδάμ Γύρα, τον Χατζή Μιχαήλ Σίμο, τον Μιχαήλ Σιδέρη¹⁶.

Το 1724 συναντάμε τους Μοσχοπολίτες Δημήτριο Θεοδώρου και Λάζαρο Γεωργίου καθώς και συνεταίρους τους εμπόρους από τη Μοσχόπολη να στέλνουν στον Ιωάννη Δημητρίου, εγκατεστημένο στη Βενετία, 681 δέματα καπνού βάρους 32112 οκάδων¹⁷. Σε άλλη έκθεση του προξένου με ημερομηνία 30 Ιουνίου 1746, ο Γεώργιος Γκίρας παραλαμβάνει από τη Βενετία ύφασμα βελούδο, πιστόλια και υαλικά.

Στις 21 Ιουλίου του 1754 συναντάμε έναν Σιατιστινό έμπορο, τον Νικόλαο Χατζημιχάλη, να αποστέλει με τους *εκ Μοσχοπόλεως συνεταίρους του* τα εμπορεύματα (ερυθρό νήμα) με πλοίο Ντουλτσινιώτικο στο Φιούμε και την Τεργέστη¹⁸.

Το 1750 σε έγγραφα εμπορικά (*manifesti di Carico*) αναφέρονται αναλυτικά δραστηριότητες Μοσχοπολιτών εμπόρων, όπως του Κωνσταντίνου Σεγκούνα, Αντωνίου Γίρα και Ναούμ. Επίσης, σε αναφορά με ημερομηνία 28 Ιουνίου 1755, ο Κωνσταντί-

14. *Ο.π.* (Archivio di stato di Venezia: Bailo di Constantinopoli filza 135, lettere Ecc. Carlo Ruzzini, ambasciatore straordinario 1719-1720).

15. *Ο.π.* (Archivio di stato di Venezia: Bailo di Constantinopoli filza 134, lettere Ecc. Bailo Giovanni Emo 16 Νοεμβρίου 1720).

16. *Ο.π.* (Archivio di stato di Venezia: Bailo di Constantinopoli filza 142, lettere dei Consoli all'Ecc. Bailo Gritti 1723-1727, 29 Σεπτεμβρίου 1725).

17. *Ο.π.* (Archivio di stato di Venezia: Cinque Savi alla Mercanzia filza 663, lettere dei Consoli, Durazzo 1739-1747).

18. *Ο.π.* (Archivio di stato di Venezia: Cinque Savi alla Mercanzia filza 664, lettere dei Consoli, Durazzo 1748-1758).

νος Σεγκούνας φαίνεται να παραλαμβάνει από τη Βενετία βενετικό ύφασμα, μετάξι, κατεργασμένο κασσίτερο, πιστόλια και χαρτί.

Το πρώτο μισό του 18ου αιώνα αποτελεί για τη Μοσχόπολη τη χρυσή περίοδο της εμπορικής της ακμής. Οι Μοσχοπολίτες έμποροι, ερχόμενοι σε επαφή με τη Βενετία, γίνονται όχι μόνο φορείς πλούτου, αλλά και φορείς πολιτισμού. Την περίοδο αυτή δεν είναι τυχαίο που έχουμε την ταυτόχρονη πολιτιστική και πνευματική ανάπτυξη της πόλης. Το Τυπογραφείο (1734), η Ακαδημία του Αναστασίου Καβαλλιώτη (1750) είναι ιδρύματα που αναπτύχθηκαν λόγω και της συσσώρευσης πλούτου στη Μοσχόπολη.

Η Περίοδος της παρακμής

Η σημαντική εμπορική σχέση της Μοσχόπολης με τη Βενετία φθίνει, όταν πλέον οι Βενετοί αρχίζουν να επιβάλουν βαρείς φόρους. Σε έκθεσή του το 1761 «Περί του Ενετικού Εμπορίου στη Νοτιοανατολική Ευρώπη» ο πρόξενος στο Δυρράχιο Antonio Bartolovich αναφέρει ότι η παρακμή του λιμένος του Δυρραχίου οφείλεται κύρια στους βαρείς φόρους, τους οποίους η Δημοκρατία επιβάλλει στα εκ Δυρραχίου προς τη Βενετία μεταφερόμενα προϊόντα. Αυτό, όπως σημειώνει ο πρόξενος, έγινε αφορμή να στραφεί το εμπόριο προς το λιμάνι της Σαγιάδας και της Θεσσαλονίκης. Ταυτόχρονα όμως επισημαίνει ότι η αλλαγή αυτή του δρομολογίου και τα ναυάγια προκάλεσαν την καταστροφή πολλών εμπόρων Ελλήνων της Μοσχόπολεως, Σιατίστης, Οχρίδας και Μολόβιτσας¹⁹.

Αυτοί οι *mercanti Greci di Moscopoli*²⁰, όπως τους αναφέρει ο Bartolovich στις αναφορές του από το 1761 και εντεύθεν, δεν αναφέρονται πλέον στις εκθέσεις των Βενετών προξένων του Δυρραχίου. Αντ' αυτού προτιμούν να στέλνουν τα εμπορεύματά τους προς βορρά, μέσω Βελιγραδίου, στην Ουγγαρία, Γερμανία και Αυστρία, ανοίγοντας νέους εμπορικούς δρόμους. Αλλά είναι και οι νέες γεωπολιτικές συνθήκες που διαμορφώνονται, που δίδουν διέξοδο για μια τέτοια στροφή.

Το προς βορρά εμπόριο των Μοσχοπολιτών. Εμπορική δραστηριότητα στα παροικιακά κέντρα της Διασποράς

Από τα μέσα του 18ου αιώνα το Βενετικό εμπόριο στη Νοτιοανατολική Ευρώπη παρουσιάζει μια φθίνουσα τάση. Την κατάσταση αυτή καταγράφει και στις εκθέσεις του ο Βενετός πρόξενος στη Θεσσαλονίκη Pietro Koch από το 1761 και εντεύθεν²¹. Ήδη όμως από το 1718, μετά τη συνθήκη του Πασσάροβιτς (Pozarevac) μεταξύ των Αυστριακών και Οθωμανών πραγματοποιείται μια εμπορική συμφωνία, η οποία πα-

19. Ο.π. (Archivio di stato di Venezia: Cinque Savi alla Mercanzia, filza 665, Lettere dei Consoli Durrazzo 1759-1781, 8 Φεβρουαρίου 1761).

20. Ο.π.

21. Σπ. Λάμπρου, «Το εν Θεσσαλονίκη Βενετικό προξενείο και το μετά της Μακεδονίας εμπόριο των Βενετών» *Νέος Ελληνομνημών Η'* (1911) 206-228.

ρέχει σημαντικές διευκολύνσεις σε εκείνους που εμπορεύονται στην Αυστροουγγρική επικράτεια και έχουν την οθωμανική υπηκοότητα. Η συμφωνία αυτή εξυπηρετεί τους Έλληνες εμπόρους, υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διότι είναι αυτοί που κατεξοχήν διεκπεραιώνουν το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου μεταξύ των δύο αυτοκρατοριών²². Την περίοδο αυτή θα πρέπει να τοποθετηθεί και η πρώτη σημαντική μετακίνηση εμπόρων Μοσχοπολιτών προς βορρά. Θα πρέπει δε να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο μέχρι και την πρώτη καταστροφή της Μοσχόπολης, το 1769, οι Μοσχοπολίτες έμποροι σπάνια εγκαθίστανται μόνιμα στις χώρες με τις οποίες έχουν συναλλαγές. Η εγκατάστασή τους γίνεται πλέον μόνιμη, όταν η πόλη γνωρίζει τις δύο αλληπάλληλες καταστροφές του 1769 και του 1788. Την περίοδο αυτή οι αυστριακές αρχές θα ρυθμίσουν και νομικά τη θέση των Ελλήνων προσφύγων που εγκαθίστανται πλέον μόνιμα στα εδάφη της Αυτοκρατορίας, όπου παίρνουν και την αυστριακή υπηκοότητα. Οι Μοσχοπολίτες απόδημοι στις νέες τους εστίες θα ξεχωρίσουν όχι μόνο για την οικονομική τους επιφάνεια, αλλά και για την πολύπλευρη δράση τους στην κοινωνική και πνευματική ζωή των χωρών στις οποίες μετανάστευσαν²³.

Οι σημαντικότερες παροικίες των Μοσχοπολιτών στην Αυστροουγγαρία

Το Σεμλίνο (Zemun) κοντά στο Βελιγράδι, δίπλα στον ποταμό Σάβο, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κέντρα διαμετακομιστικού εμπορίου των Ελληνικών Κοινοτήτων. Η πόλη αυτή τον 17ο αιώνα βρίσκεται κάτω από την κυριαρχία των Αψβούργων και εξελίσσεται σε σπουδαίο εμπορικό κέντρο, χάρις στα πολλά προνόμια που της παραχωρούν οι αυτοκράτορες. Το Σεμλίνο αποτελεί το «πέραςμα» των Μοσχοπολιτών εμπόρων από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Αυστροουγγαρία. Εδώ συναντάμε εμπόρους Μοσχοπολίτες, όπως τον Δημήτριο Γεωργίου (1749), τον Μιχαήλ Καζαντζή (1736), που αργότερα εγκαθίσταται στο Osijek, τον Μιχαήλ Ναούμ (1766), τον Γεώργιο Πέρρου, έμπορο λαδιού, ο οποίος εγκαθίσταται μόνιμα στο Σεμλίνο μετά το 1769. Ο ίδιος, η γυναίκα του Μαρία και ο γιος τους Αναστάσιος υπήρξαν και ευεργέτες του Ελληνικού Σχολείου της Πόλης²⁴.

Επίσης, οριστικά εγκαθίσταται στο Σεμλίνο μετά την καταστροφή του 1769 και η οικογένεια Ρούση. Πέρα από το εμπόριο, μια από τις συχνές οικονομικές δραστηριότητες των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα των Βλαχοφώνων, ήταν και αυτή της εκμετάλλευσης των χανίων και των πανδοχείων²⁵. Αλλά και στις χώρες της Αυστροουγγαρίας συναντάμε τους Έλληνες να είναι κάτοχοι των καλύτερων πανδοχείων, καφενείων και μαγειρειών. Στο Σεμλίνο δε, στα μέσα του 18ου αιώνα, από τα σπουδαιότερα καταλύματα ύπνου και φαγητού είναι και αυτό του Μοσχοπολίτη Νικολάου Ρούση, γιου του Θεόδωρου Ρούση, που, όπως προαναφέραμε, η

22. Ι. Α. Παπανδριανού, *Έλληνες απόδημοι στις Γιουγκοσλαβικές χώρες (18ος-20ος αιώνας)*, Θεσσαλονίκη 1993, passim.

23. *Ο.π.*

24. *Ο.π.* (Αρχείο πόλης Zemun IAB, ZM, 1776, Φακ. 3 αριθ. 12).

25. G. Weigand, *Die Aromunen*, Leipzig 1895, passim.

οικογένειά του είχε εγκατασταθεί εδώ μετά την μεγάλη καταστροφή²⁶. Αξίζει επίσης να αναφερθούμε και στη μεγάλη Μοσχοπολίτικη οικογένεια Μπόντη, που προερχόμενη από το Μπλάτσι της Μακεδονίας, εγκαθίσταται μόνιμα το 1821 στο Βελιγράδι, πόλη ακριβώς στο σύνορο της οθωμανικής επικράτειας, απέναντι από το Σεμλίνο. Ο Γούσιος Μπόντης, που πέθανε στο Βελιγράδι το 1875, θεωρείτο από τους πλουσιώτερους εμπόρους όχι μόνο της αγοράς του Βελιγραδίου, αλλά και ολόκληρης της Σερβίας²⁷.

Σημαντικός επίσης είναι και ο αριθμός των Μοσχοπολιτών εμπόρων κρασιού. Το Τοκάι της Ουγγαρίας είναι μια πόλη που συγκεντρώνει εμπόρους οίνου. Μετά το 1769, με το εμπόριο οίνου θα ασχοληθεί και ο Θεόδωρος Καβαλλιώτης στην ίδια πόλη. Οι οινοποιοί έμποροι Μοσχοπολίτες φθάνουν μέχρι και το Πόζναν (Poznan) της Πολωνίας. Χαρακτηριστικά είναι τα ονόματα ορισμένων εξ αυτών, που έχουν πάρει πολωνική κατάληξη. Ο Nicolae Jorga στο έργο του «Note Polone» τους αναφέρει χαρακτηριστικά:

Honoratus Thomas Rosa, vinopola, in Macedonia, Moscopolii, oriundus, Honoratus Constantinus Tuszynski, Graecus, vinopola, de civitate Moscopolis, in Macedonia oriundus ... die 10 ianuarii, A.D. 1780, Honoratus Demetrius Wretowski, Graecus, vinopola, de civitate Moscopolis, in Macedonia, oriundus ... die I-ma mensis february, anno 1780, Honoratus Georgius Dymso Zupanski, Graecus, vinopola, de civitate Moscopolis, in Macedonia, de civitate Moscopolis oriundus, Honoratus Michael Driemovski ex Macedonia, de civitate Moscopolis oriundus Graecus disunitus, vinopola..., die 15 mensis february, anno 1788²⁸.

Από τις μεγαλύτερες όμως και πιο συμπαγείς κοινότητες Μοσχοπολιτών της Αυστροουγγαρίας είναι αυτή της Βουδαπέστης. Ειδικότερα δε αυτή της Πέστης. Η Πέστη την περίοδο αυτή ως ελεύθερη πόλη (Freistadt) απολάμβανε μεγάλα προνόμια. Η εδώ ελληνική κοινότητα μέσα από τις οικονομικές της δραστηριότητες έχει αποκτήσει μεγάλο πλούτο, ώστε ο όρος πλούσιος να ταυτίζεται με τον Έλληνα. Οι Ούγγροι συνήθιζαν να λένε *Gorog Gazdagok* (οι πλούσιοι Έλληνες). Κάθε δε άλλης εθνικότητας έμπορο τον ονόμαζαν *Gorog*, δηλαδή Έλληνα²⁹. Ονομαστές οικογένειες Μοσχοπολιτών είναι αυτές των Λύκα, Φαρακάτου, Λέπωρα, Παππά, Μπένδου. Οι Μοσχοπολίτες κατέχουν μαζί με τους υπόλοιπους Βλαχόφωνους της Μακεδονίας προνομιούχα θέση μέσα στην Ελληνοβλαχική Κοινότητα (griechisch-vlachische Gemeinde) ή Μακεδονική (makedonische Gemeinde), όπως αναφέρεται στα επίσημα έγγραφα του Αυστριακού Κράτους η Ελληνική κοινότητα της Πέστης³⁰.

Η εμπορική δραστηριότητα είχε αναπτυχθεί μέσω οργανωμένων συστημάτων με-

26. Ι. Παπανδριανού, *ό.π.*

27. Ι. Παπανδριανού, *ό.π.*: Μ. Καλινδέρης, *Ο βίος της Βλάτσης*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 63.

28. N. Jorga, «Note Polone», *Academia Romana Memorie Sectiunii, Istorice Seria III, tomul II, Bucuresti*.

29. Γρ. Γώγου, «Η εν Πέστη της Ουγγαρίας Ορθόδοξος Ελληνική Κοινότης και Εκκλησία», *Εκκλησιαστική αλήθεια Δ'* (1883-1884) *passim*.

30. Σπ. Λάμπρου, «Ερευνα εν ταις βιβλιοθήκαις και αρχείοις Ρώμης, Βενετίας, Βουδαπέστης και Βιέννης», *Νέος Ελληνομνήμων* 12 (1915) *passim*.

ταφοράς και διακίνησης των προϊόντων. Οι σπεντιδόροι αυτοί, «κομμισιονάροι» όπως ονομάζονταν, εμπορεύονται προϊόντα, όπως λάδι, κρασί, σταφίδες, καφέ, καπνό, όσπρια, μαλλί, δέρματα, ζωντανά ζώα, υφάσματα, βαμβάκι, ρούχα, τάπητες, είδη οικιακής χρήσεως (μαχαίρια κλπ.) Οι δε ιδιαίτερες πατρίδες τους είναι από τη Μακεδονία, σπανιότερα από τη Θεσσαλονίκη και τα Βιτώλια, συχνότερα δε από την Κοζάνη, Καστοριά, Σιάτιστα, Μελένικο, Βογατσικό, Δοϊράνη, Σέρβια, και ιδιαίτερα από τη Μοσχόπολη³¹.

Η Βιέννη, πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας, γίνεται επίσης κέντρο των Μοσχοπολιτών εμπόρων. Εδώ ξεχωρίζουν οι δραστηριότητες της Οικογένειας Σίνα. Ο Σίμων Σίνας εγκαθίσταται στη Βιέννη γύρω στα 1785 όπου αρχίζει και τις εμπορικές του δραστηριότητες. Ο γιος του Γεώργιος (1783-1856) μεγαλώνει τις επιχειρήσεις του πατέρα του ιδρύοντας και τράπεζα. Στην ανάπτυξη της τράπεζας του Οίκου Σίνα συνετέλεσε και το γεγονός ότι τα εμπορεύματα της Ανατολής πληρώνονται στη Βιέννη μέσω γραμματίων τετράμηνης προθεσμίας. Επίσης η αξία των προς εξαγωγή εμπορευμάτων καταβαλλόταν είτε άμεσα μετρητοίς, με μεγάλη τιμή προεξόφλησης, είτε μέσω εξαμηνων συναλλαγματικών πληρωτές στη Βιέννη³². Η Βιέννη μετατρέπεται σε χρηματιστήριο της Ανατολής, αφού οι εμπορικές δραστηριότητες αυξάνουν λόγω της μεγάλης ανάπτυξης της βιομηχανίας βάμβακος και μαλλιού.

Ο Γεώργιος Σίνας αποκτά μεγάλη φήμη χρηματιστού. Πολλοί είναι αυτοί που προστρέχουν στο Cafe Grec όπου συχνάζει, στη Fleischmarkt τη γνωστή ελληνική περιοχή της Βιέννης, να τον ακούσουν και να ζητήσουν την άποψή του³³. Ακόμη, η επιρροή του είναι τόσο σημαντική στον Αυτοκράτορα, ώστε πολλές φορές προστατεύει και διευκολύνει με παρεμβάσεις του στο θρόνο τα συμφέροντα των ελληνικών κοινοτήτων. Έτσι, με παρέμβασή του διευκολύνει την ανανέωση των προνομίων των διαφόρων εμπορικών συνδέσμων («κομπανιών») που λειτουργούν οι Έλληνες έμποροι της Αυστροουγγαρίας, όπως για παράδειγμα των «Κομπανιών» του Sibiu και Brasov της Τρανσυλβανίας³⁴. Ο ίδιος συνεισφέρει μεγάλα ποσά για την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (1841), της οποίας την οργάνωση έχει αναλάβει ένας άλλος μεγάλος Βλαχόφωνος ο Γεώργιος Σταύρου από το Ζαγόρι. Για τον μεγάλο ρόλο που παίζει στα πράγματα της Αυστροουγγαρίας του απονέμεται ο τίτλος του βαρώνου. Τον διαδέχεται ο γιος του Σίμωνας Σίνας, ο οποίος συνεχίζει το σημαντικό έργο του πατέρα του, οικονομικό και κοινωνικό. Ο ίδιος δωρίζει τεράστια ποσά για την ίδρυση της Ακαδημίας Αθηνών, του Αστεροσκοπείου της Αθήνας (1846) αλλά και της ελληνορθόδοξης εκκλησίας της Αγίας Τριάδος Βιέννης στη Fleischmarkt. Το 1859 γίνεται ο πρώτος πρέσβης της Ελλάδος στη Βιέννη.

31. Σπ. Λάμπρου, «Ιστορία του εν Ουγγαρία και Αυστρία Μακεδονικού Ελληνισμού» *Νέος Ελληνισμός* Π/Γ (1911) passim.

32. A. Pecz, *Die griechischen Kaufleute in Wien. Separatabarucj und N. Fr. Presse*, Wien 1888, passim.

33. Σπ. Λάμπρου, *ό.π.*

34. C. Papacoesta-Danielopolu, «Organizarea Si viata Culturala a companiei "grecest" din Brasov (sfirsitul sec. al. XVII-lea si prima jumătate a sec. al. XIX-lea)» (μτφρ.Κ. Χατζόπουλος), Α. Πατελάκη, *Βαλκανική Βιβλιογραφία* VII (1977) 223-319.

Εκτός της οικογένειας Σίνα στη Βιέννη, δραστηριοποιούνται και άλλες μεγάλες οικογένειες Μοσχοπολιτών, οι οποίες έχουν έρθει στο μεταξύ μέσω άλλων πόλεων της Μακεδονίας (Κλεισούρα, Σέρρες κλπ.). Ονομαστές οικογένειες εμπόρων και τεχνιτών είναι αυτές των Δούμπα, Κούρτη, Δούρα, Ντίρα, Τύρκα, Γύρα, Κάπρα, Τζόττα³⁵. Όλων των παραπάνω οικογενειών τα ονόματα συναντώνται σε διάφορα έγγραφα των κωδίκων της Μοσχόπολης μέχρι το 1850, στα οποία γίνεται μνεία για δωρεές τους στα σχολεία και τις εκκλησίες της Μοσχόπολης³⁶.

Σημαντικούς Μοσχοπολίτες εμπόρους στα όρια της τότε Αυστροουγγαρίας συναντάμε και στην Τεργέστη. Στην εδώ ελληνική κοινότητα βρίσκουμε ήδη από το 1763 να εμπορεύεται ο Μιχαήλ Κιοπέκας, συγγενής και συνεργάτης του Σίνα. Επίσης συναντάμε και τον Αναστάσιο Καζαντζή.

Επίλογος

Η Μοσχόπολη, όπως και άλλες βλαχόφωνες ορεινές πόλεις της Πίνδου, αναδείχθηκε πόλη προνομίων, πόλη πλουσίων εμπόρων, πόλη παιδείας. Αναπτύχθηκε με το μεταφορικό εμπόριο, αναπτύσσοντας μέχρι και την πρώτη καταστροφή της στενές εμπορικές επαφές ιδιαίτερα με τη Βενετία. Μέσω αυτών των επαφών οι Μοσχοπολίτες εισήγαγαν στην πόλη τους όχι μόνο τον πλούτο αλλά και την πνευματική καλλιέργεια. Ο πλούτος και ιδιαίτερα η ισχυρή παιδεία διαμόρφωσαν τον χαρακτήρα του Μοσχοπολίτη, τον οποίο αργότερα συναντάμε πρωταγωνιστή και προνομιούχο μέλος των ελληνικών παροικιών της Κεντρικής Ευρώπης. Η φύση του Μοσχοπολίτη, ιδιαίτερα αυτή του εμπόρου, φαίνεται γλαφυρά στα παρακάτω λόγια του Γεωργίου Σίνα, ο οποίος δηλώνει στην Αυστρία: *Μόνο τον τίτλο και τα παράσημα τα οποία δεν εκπροσωπούν πάντοτε την αξία μου μου έδωσε ο τόπος αυτός. Τον πλούτο μου απόκτησα με τον ιδρώτα του προσώπου μου σαν Μοσχοπολίτης. Στην καταγωγή μου αυτή οφείλω την αξία μου και με αυτήν έχω θησαυρίσει τον πλούτο μου*³⁷.

35. A. Pecz, *ό.π.*

36. Ιωακ. Μαρτινιανού, *ό.π.*, σ. 147.

37. Θεόφρ. Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 79.

SUMMARY

Fotis Kilipiris

MOSCHOPOLITAN MERCHANTS IN VENICE AND IN THE AUSTRO-HUNGARIAN
EMPIRE, 18th–19th cc.

This paper discusses the economic and commercial activity of the Moschopolitans in the 18th and 19th centuries, making reference to the factors behind the economic development of this important modern Greek centre. A discussion of well-known contemporary Moschopolitan merchants' commercial relations with Venice during the period up to the first destruction of the city in 1769 is followed by an investigation of the economic activity of the merchants of the Moschopolitan diaspora in the major centres of the Austro-Hungarian Empire between the period when the city was twice destroyed (1769 and 1788) and the mid-19th century.